

REETTA HÄNNINEN

TULI- SYDÄN

**Maissi
Erkon
kiihkeä
elämä**

Helsingissä Kustannusosakeyhtiö Otava

© Copyright Reetta Hänninen ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2022

ISBN 978-951-1-40692-1

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2022

Eräälle isoäidille.

SISÄLLYS

LUKIJALLE 9

MATKAANLÄHTÖ 11

SYNNYINSAARI 13

Kaksi tyttölasta 13 | Pikkuserkut Holländer ja Holländer 16 |
Suojapaikkana Seili 20 | Saariston lapsuus 23 |

TYTTÖKOULULAISET 30

Koulunpenkillä 30 | »Meine liebe Freundin!!!!!!» 33 |
Koti säilyy Seilissä 38 |

KOHTI MAAILMAA 41

Neiti Holländer Helsingissä 41 | Tukholman priimus 48 |
Lähellä ja kaukana 52 | Tulevaisuutta etsimässä 56 |

KAIKKI MUUTTUU 62

Maissi ja Eero 62 | Avioliiton pelottavat velvollisuudet 67 |
Nuori rouva Erkko 74 | Nuorsuomalaisiin piireihin 78 |
Helsingin talvet, Keltin kesät 84 |

PILVET KERÄÄNTYVÄT 93

Turmansanoma 93 | Vastarinta 100 | Eeron karkotus 104 |
Koti hajalle 110 | Amerikkaan! 117 |

UUDELLA MANTEREELLA 122

Finntownin Erkot 122 | Waan paljonhan sieltä kuuluu kauheita
asioita 130 | Pian rouvast' piika tuli 137 | Ihanteet pysyvät elossa
140 | Ehkä sittenkin kotiin? 146 |

LEVOTON MAA 150

Taas uuteen alkuun 150 | Murroskausi 155 | Kaupunki
kietoutuu synkimpään pimeyteen 158 | Verisiä kohtauksia 164 |

OMAA TUPAAN 168

Naisten äänet 168 | Maissi käärii hihansa 175 | Aina
kokonainen ja ehdoton 182 | Maailmansodan syrjässä 188 |
Kurjuus kolkuttaa ovelle 193 |

NUORI SUOMI 199

Punainen pääkaupunki 199 | Vain yksi Erkko vankilaan 204 |
Tasavallan rakentaja 208 | Mannerheimiläisten juonet 215 |

KOTI TYHJENEE 224

Työni on päättynyt 224 | Anoppi ja miniät 229 | »Minusta
tulee farmori» 233 | Miksi emme voisi nauttia yhdessä 237 |
Menetys 245 |

PERHEEN VAI PUOLUEEN LEHTI 252

Kamppailu ja voitto 252 | Elävältä poltettu 257 | Lapua liikkuu
262 | »Missä on teidän ohjelmanne?» 269 | Toinen erä 276 |

UUTTA KAMARAA ETSIMÄSSÄ 282

Sumun keskellä 282 | »Siis silmät auki» 286 | Yksinäinen leski,
juhlistu sankari 289 | Tasavaltalaiset järjestäytyvät 295 | Pat ja
isoäiti 299 |

»KYLÄ MINULLA ON OMA KANTANI» 304

Diktatuurin kynnyksellä 304 | Ketut ja kavaltajat 311 |
Voimat vähenevät 316 | Poliittisen moraalien rappiotila 322 |

RAUHAA KOHTI 331

Rakas Eljas! 331 | Vielä ihmisyyden puolesta 339 |
Liekki hiipuu 347 | Kuoleman kesä 350 |

PERINTÖ 357

KIITOKSET 364

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS 366

HENKILÖHAKEMISTO 409

LUKIJALLE

*– jos kuolisin, te pojat ette tunne elämäni ja sen
vaiheita muuta kun että nimeni on Maissi Erkko.*

MAISSI ERKKO POJALLEEN ELJAKSELLE 18. 1. 1934

*Päivälehd*en perustajan ja edistysmielisen poliitikon Eero Erkon puoliso, *Helsingin Sanomia* itsevaltiaan otteen johtaneen ministeri Eljas Erkon äiti ja suomalaisia alati kiehtovan Aatos Erkon isoäiti – Maissi Erkko on helpointa kuvata miehensä, poikansa ja pojanpoikansa kautta.

Aikalaiset tunsivat Maissi Erkon ja hänen merkityksensä. Kuoleman jälkeen häntä muisteltiin tulisieluisena taistelijana, oikeuden puolustajana ja uhrautuvana puolisona, joka tuki miestänsä nurkumatta läpi 1900-luvun alun raskaiden venäläistämisvuosien. Maissi Erkon elämä näyttäytyi miltei vivahteettomana tarinana voimakkaasta persoonasta, se oli »naisen sankarisatu», jossa heikkoudelle ei jäänyt tilaa. Maissi Erkon ei voi sanoa tyystin unohtuneen myöhemminkään. Historiantutkimus ei jättänyt häntä alaviitteisiin, vaan hän nousee esiin niin Eero ja Eljas Erkon elämäkerroissa kuin tutkimuksissa *Helsingin Sanomien* historiasta.

Tämäkin kirja on tehty historiantutkimuksen menetelmin. Olen lukenut kirjeitä, päiväkirjoja, sanomalehtiä sekä muuta lähdeaineistoa ja yhdistänyt niistä saatuja tietoja aiempien tutkimusten tuloksiin. Tuhansia kirjearkkeja on säilynyt, mutta ajal-

lisesti ne jakautuvat epätasaisesti. Jotain on aina hävinnyt tai hävitetty, jostain asioista ei koskaan ole edes kirjoitettu. Välissä on vuosia, joista emme tiedä juuri mitään, sanoja, joita kukaan ei ole merkinnyt muistiin, ja tapahtumia, joiden kulkua emme voi jäljittää.¹

Mutta miksi kirjoittaa kokonainen kirja ihmisestä, jonka rooli on jo tunnustettu? Ja miksi tämä aikalaisten ylistämä nainen itse suri sitä, etteivät edes omat lapset tunteneet hänen elämänsä vaiheita? Vastaus molempiin kysymyksiin on se, että Maissi Erkkoa on tähän saakka tarkasteltu miespuolisia Erkkoja vasten tai osana sanomalehtirityksen historiaa, jolloin näiden aiheiden kannalta merkityksettömät vaiheet ovat jääneet syrjään. Syrjään jääneistä asioista muodostuu kuitenkin kokonainen elämä, joka avautuu seuraavilta sivuilta.

MATKAANLÄHTÖ

Maissi ja pojat astuivat höyrylaivaan syyskuisena tiistaina. Helsingin Eteläsataman laiturilla olevista saattajista osa jäi odottamaan, kunnes *Polaris* hävisi näkyvistä. Joukossa oli kaupunkilaisia, jotka näyttivät myötätuntonsa maanpakoon joutuneille ja osoittivat pelkällä läsnäolollaan mieltään venäläisviranomaisia vastaan. Heidän seassaan oli uteliaita ohikulkijoita katselemassa höyrylaivan lähtövalmisteluja sekä tietenkin tuttavien ja läheisten, jotka hyvästelivät matkalaiset raskain mielin. Rohkaisun sanoja ei ollut juuri kellään, eikä synkkään iltaan lähtevien arveltu enää palaavan. Tunnelma Suomen suuriruhtinaskunnassa oli syksyllä 1903 painostava, ja moni saattamassa ollut nainen pelkäsi, milloin oma puoliso saisi karkotuskäskyn kenraalikuvernööri Bobrikovilta. Maissin sisokset olivat läsnä kumpikin omalla tavallaan. Hilja pysyi rauhallisena ja huolehti käytännön asioista, Elli oli surusta lähes suunniltaan.

Hangossa lääkäri tarkasti kaikki kymmenet Amerikkaan menijät. Etenkin pelätty silmäsairaus trakooma olisi katkaissut matkan heti alkuunsa, sillä sitä kantavien pääsy Yhdysvaltoihin oli kielletty. Maissi, Eljas, Paavo ja isänsä mukaan nimetty pikku-Eero saivat terveen leimat papereihinsa ja luvan jatkaa laivalla kohti Kööpenhaminaa. Sieltä matka jatkuisi Englannin itärannikolla sijaitsevaan Hulliin ja lopulta Liverpoolista lähtevään valtameriläivaan. Matkalaiset näkivät kotimaan rannat kenties viimeisen kerran. Kannelle ei kuitenkaan voinut jäädä niitä katselemaan, sillä meri oli musta ja myrsky nousemassa.

Keskellä yötä, kun jokainen laivaa moukaroiva Itämeren aalto kuulosti kanuunanlaukaukselta, Maissi havahtui: »Unohdin pakata ruisjauhot. Ja happaman leivän.» Unohdus korvensi sydäntä, joka oli joutunut luopumaan jo niin paljosta. Taakse olivat jääneet tuttu saaristo, lapsuudenkoti ja isän rakennuttama huvila hedelmätarhoineen. Erkköjen viihtyisä asunto Helsingin Fabianinkadulla oli nyt toisten hallussa, ja esineet, jotka tekivät huoneista kodin, oli myyty pois. Piano oli mennyttä, sitä ei olisi mitenkään voinut rahdata meren yli. Kihlausaikana yhdessä valittu makuuhuoneen kalusto, hellästi hoidetut huonekasvit, jokainen lamppu, kelkka, sateenvarjoteline ja sokeriastia olivat nyt jonkun toisen omaa. Kaikki, mikä oli ollut ehjää, hajosi, ja kaikki turvallinen hävisi näköpiiristä. Maissia piti kuitenkin koossa usko siihen, että hän antoi uhrin itseään suuremmalle aatteelle.

Vanhasta elämästä olivat jäljellä ainoastaan pojat, joista nuorin oksensi koko ensimmäisen yön. Ja tietenkin Eero, joka odotti perhettään Amerikassa. Mutta sinne oli vielä pitkä matka.

SYNNYINSAARI

Kaksi tyttölasta

Saari nousi merestä kuin sadat kaltaisensa. Rantakalliot laskeutuivat veteen, milloin lähes pystysuorina, milloin pyöreän kaartuvina kuin hylkeen selkä. Kallioiden laella, missä jäkälä peitti kaiken valkeana jalkojen alla rasahtavana mattona, kasvoi pieniä mäntyjä. Saari ei kuitenkaan ollut noita ulkosaariston tuulenpieksemiä luotoja, vaan se suorastaan pursusi elinvoimaista vehreyttä. Jyrkkien rinteiden pohjoispuolella kohosi kuusikko, ja jos ihminen kirveineen ei olisi koskaan rantautunut, olisivat rehevät lehtometsät ja pähkinäpensaat peittäneet saaren muut osat lähes kokonaan. Siellä täällä sen rannoilla oli pieniä kaislikkoisia poukamia.

Laivarannasta nousi pehmeästi mutkitteleva kärrytie saaren keskelle. Korkealla kukkulalla seisoj puinen laudoitettu talo katsoen rauhallisena kohti Lembergin lahtea ja Airiston kimmeltävää selkää. Vähän matkan päässä kapean kannaksen takana, miltei kuin omalla saarellaan, kohosi pieni puinen kirkko, jonka taakse näkymättömiin piiloutui hautuumaan. Kukkulan talo oli nimeltään Fogdeby. Se kuului tilaan, jota oli viljelty 1500-luvulta saakka. Talon alakerrassa oli konttori, förmaaki eli vierasoluhuone, ruokasali, makuukamari, keittiö ja palvelijahuone, yläkerrassa asuinkunnossa olivat päätyhuoneet. Taloa ympäröivät

piharakennukset, niityt, pellot ja hakamaat. Siellä täällä kyyhötti pieniä mökkejä, joissa muonamiehet ja kalastajat asuivat.²

Tie jatkui talon ohitse. Lyhyen kävelymatkan jälkeen kulkijaa vastaan tuli odottamaton näky. Kallioisella mäellä kohosi ryhmä rakennuksia, jotka olisivat olleet enemmän kotonaan Turun tai Helsingin keskustassa kuin täällä Nauvon saaristossa. Sileäksi rapatut kaksikerroksiset kivitalot ja niitä ympäröivä lauta-aita muodostivat piha-alueen. Sen sisä- ja ulkopuolella käyskenteli ihmisiä, osa omissa askareissaan, osa vailla selkeää päämäärää. Nuo kymmenet miehet ja naiset oli tuotu hoitoon – tai pikemminkin säilöön – tälle saarelle.

Saaren nimi oli Seili, Själo, Sjählö tai Skjälö. Toisinaan sitä nimitetään runollisesti sielujen saareksi, *själarnas* ö. Hoidokkeja saarella oli ollut pitkään, mutta Sjählö oli sen nimi jo silloin, kun ainoat sielut olivat hylkeiden, »sjähl», ja niitä pyydystävien saaristolaisten. Synkän maineensa saari sai jo 1600-luvun alussa. Vuonna 1624 Turun Pyhän Yrjänän hospitaalin leprapotilaat siirrettiin kirkkosaarelle, joka oli silloin vielä Seilistä irrallinen saari. Alusta saakka sinne lähetettiin muitakin vaivaisia, kuten mieleltään horjuneita ja kaatumatautisia. Sitä mukaa kuin parantumaton ja äärimmäisen pelätty lepra väheni vähenemistään, tuli hospitaalista paikka yksinomaan »semmoisille heikkopäisille, joiden parannuksesta ei ole mitään toivoa». Toivoa ei tosiaan ollut, sillä mieleltään sairastuneita ei osattu hoitaa. Lääkärin sijaan saarella olikin pappi. Seilin sairaalan synkkä maine pysyi yllä pitkään, ja vasta 1800-luvun alussa potilaiden kurjiin olosuhteisiin alettiin kiinnittää huomiota.³

Nyt elettiin 1800-luvun loppupuoliskoa. Mielen sairauksiin ei edelleenkaan ollut toimivaa hoitoa, mutta olot hospitaaleissa olivat monelta osin toisenlaiset kuin sen lepran leimaamassa menneisyydessä. Tiivis kirjeenvaihto piti viranomaiset ajan tasalla siitä, miten asiat Turun saaristossa sujuivat. Oma pappi ei saarella enää ollut ja potilaista vastasi hospitaalin taloudenhoitaja.

Hänen tehtävänään oli huolehtia siitä, että lämpöä, vaatetta ja ruokaa riitti asukeille, joiden hoitopaikasta kunnat tai omaiset olivat maksaneet. Huolenpitoon oli hyvät edellytykset, sillä sisäsaariston ilmasto oli suotuisa viljelylle. 1860-luvun lopun suuret nälkävuodetkaan eivät olleet kurittaneet aluetta, luonto oli kaukana karuista nälkämaista ja kesät niin pitkiä, että omenat jakoivat kantaa hedelmää.⁴

Vuonna 1872 kevät tuli taas kerran voimallisena ja eteni nopeasti. Viikkoa ennen vappua lähtivät jäät, toukokuun alussa kuultiin käen kukkuvan ja pian ruis nousi jo tähkälle. Kukulan talossa asuvalle taloudenhoitajalle Johan Holländerille ja hänen vaimolleen Auroralle tämä kevät oli erityisen odotuksen aikaa. Neljä päivää sen jälkeen, kun omenapuut olivat puhjonneet kukkaan, tuo odotus täyttyi. Aamupäivällä viisi minuuttia yli yksitoista Fogdebyn talossa kuului parkaisu – ja kymmenen minuuttia myöhemmin toinen. Holländerien kaksostytöt, perheen esikoiset, olivat syntyneet maailmaan. Paljon myöhemmin heistä runoiltiin:

Ruskosilmä, mustatukka onpi toinen
toinen täsmällensä aivan samanmoinen.
Siitä sitten saarimaille ilo vasta!
Seiliin kun nyt saatiin kaksi tyttölasta.
Saipa meren aallot kahdet soutajansa,
sorsat kumppaniksi uudet kahlaajansa,
koko saaren luonto hyvät haltijansa!

Vielä samana iltapäivänä Nauvon kappalainen Gottfrid Lagerström kastoi lapset. Ensin syntynyt sai nimekseen Elin Alexandra ja toinen Maria Aurora. Ensimmäistä sanottiin Elliksi, toinen oli kutsumanimeltään Majsi, Maja tai Maissi. Maissille ja Ellille Seilin saari kallioineen, hospitaaleineen ja kaislikkopoukamineen oli ensimmäinen koti.⁵

Pikkuserkut Holländer ja Holländer

Tyttöjen vanhemmat eivät olleet saaristolaisia. Isä Johanin juuret olivat syvällä Savossa, eikä hän Seiliin tullessaan osannut saarelaisten puheiden mukaan edes purjehtia. Puolisot olivat pikkuserkuksia, Holländereitä kumpikin. Vaimo Aurora oli syntynyt ja kasvanut Helsingissä, missä hänen isänsä Petter Holländer oli työskennellyt laivaston eli Suomen ensimmäisen meriekipaasin kirjurina. Merikasarmit kohosivat Helsingin Katajanokan lähes rakentamattomalla niemellä, ja koko perhe oli kirjattu meriekipaasin rippikirjoihin. Perhettä kohtasi kova isku, kun Aurora oli kymmenvuotias. Isä Petter kuoli Pietarin edustalla Kronstadtin merilinnoituksessa luultavasti sotilaiden keskuudessa riehuneeseen koleraan. Auroran äiti Charlotta, sen tytär Lohjalta, jäi leskeksi jo toistamiseen. Hän huolehti nyt yksin kahdesta lapsesta – Aurorasta ja vasta viisivuotiaasta Alexandrasta.⁶

Leskirouva Holländer muutti kirjansa Helsinkiin ja asettui tyttäreineen Länsi-Heikinkadulle. He asuivat nykyisen Forumin kauppakeskuksen kohdalla, lähellä kaupungin rajaa. Vieressä oli Espoon tulli, jossa tien käyttäjiltä kerättiin maksuja. Tullin kohdalla rakennettu alue loppui ja Töölön huvila-alueita halkova maantie kohti Turkuja alkoi. Itään päin mentäessä kaavoitettu kaupunki rajautui Hämeen tulliin Siltasaarella ja etelässä puistomaiseen Ulriikaporin alueeseen. Siellä sijaitti kaupunkilaisten kesäasuntoja ja Kaivopuiston terveyskylpylä, joka vielä hetki sitten oli kuhissut pietarilaisia vieraita, ennen kuin kolera-epidemia tyrehdytti matkailijoiden virran. Helsingin keskipisteeksi rakennetulta Senaatintorilta ei voinut kulkea montaakaan korttelia ennen kuin metsiköt ja merenrannat tulivat vastaan. Engelin suunnittelema mahtipontinen kivikeskusta olikin epäsuhdassa sitä ympäröivään piskuiseen kaupunkiin, sen umpi-pihaisiin puutaloihin, pyykkikallioihin ja laidunmaihin.

Pisimmän aikaa leskirouva Holländerin pieni perhe asui teurastaja Wareliuksen omistamassa puutalossa. Teurastaja vuokrasi huoneita muillekin, ja naapurissa asuivat talonvahti, apteekkarin oppilas, Lapinlahden mielisairaalan taloudenhoitaja sekä piikoja ja renkejä. Myös eräs ylioppilas Stenvall majaili Wareliuksen talossa yhden lukuvuoden 1850-luvun lopussa. Myöhemmin kirjailijanimellään Aleksis Kivi tunnetuksi tullut nuorukainen eli yhden talven samassa pihapiirissä Charlotan, Auran ja Alexandran kanssa.

Charlotta levensi leskeneläkettään myymällä korppuja, hiivaleipää, maitoa ja viiliä kodissaan. Hän myös mainosti ahkerasti *Helsingfors Tidningarissa* siitäkin huolimatta, että leipurin toimi oli periaatteessa kielletty muilta kuin leipurimestareilta ja omin päin leipää myyviä saatettiin sakottaa. Leskirouva Holländer esiintyi sanomalehdissä myös uutisessa, jossa hänen piikansa kerrottiin varastaneen emännältään tyhjiä kahvisäkkejä ja tehneen niistä patjan. Piika tuomittiin 50 pennin sakkoihin, jotta hän sai rahan puutteessa suorittaa myös kolmen päivän vankeudella.

Vaikuttaakin siltä, että leski tuli vähintään kohtalaisen hyvin toimeen, olihan hänellä leipomotoimintaa, lehmä, palvelija ja ilmeisesti myös kahvisäkkejä, joita varastaa. Myöhemmin Charlotta muutti leipomonsa kivitaloon Aleksanterinkadun ja Itäisen Heikinkadun kulmaan, nykyisen Stockmannin tavaratalon paikalle. Hän myi siellä näkkileipää, hapanlimppua, hiivaleipää, korppuja ja juustoa Kemiönsaaresta.⁷

Maissin äiti Aurora Holländer varttui siis Suomen suuriruhtinaskunnan pääkaupungissa. Se oli 1860-luvulla vain vaatimaton pikkukaupunki, mutta kadut kuhisivat virkamiehiä, ylioppilaita, kauppiaita sekä venäläisiä sotilaita ja järjestystä ylläpitäviä santarmeja. Auran pikkuserkku ja tuleva puoliso Johan Holländer kasvoi toisella puolen Suomea: Nurmeksessa ja Kuopiossa.

Johaninkin isä oli nimeltään Petter Holländer. Tämä Petter oli rengin poika Kuopiosta. Johanin äidin Sofie Gillbergin lähtökohdat elämään vaikuttivat vaatimattomilta, sillä Sofie oli kuopiolaisen kengittäjäntyttären avioton lapsi. Sofie sisarusineen selvisi aikuiseksi, vaikka kengittäjäntytär itse kuoli neljännen lapsen synnytykseen. Kolme eloon jäänyttä pikkulasta, Sofie, Gustaf ja Karolina, säilyttivät ihme kyllä yhteyden toisiinsa, vaikka asuivat lapsuutensa eri paikoissa. Siskokset päätyivät aikuisiksi vartuttuaan Nurmekseen, missä Karolinan puoliso Fredrik Olsoni toimi nimismiehenä ja Sofien mies Petter Holländer tämän apulaisena siltavoutina.

Sofie ja Petter Holländer saivat ensimmäisen lapsensa Sofian jo vuosia ennen naimisiinmenoa ja aviossa syntyi lisää lapsia. Heistä neljä eli aikuisiksi, vuonna 1844 syntynyt Johan ja hänen jälkeensä tulleet Amanda, Petter ja Carl.⁸

Johan Holländer kävi koulunsa Kuopiossa yli sadan kilometrin päässä kotoaan. Koulun käytyään hän pääsi töihin Viipurin lääninkansliaan. Kaupungissa asui eno Gustaf, yksi kengittäjäntyttären kolmesta aviottomasta lapsesta. Gustaf oli kasvattivanhempiansa hoivissa varttunut virkamieheksi ja vietti vakaata elämää. Hänen kotonaan asui myös Johanin täti Karolina Olsoni, joka kutsui itseään leskeksi, vaikka hänen miehensä oli vielä elossa. Karolina oli toiminut epäsovinnaisesti ja jättänyt nimismiehensä 25 avioliittovuoden ja yhdentoista synnytyksen jälkeen ja muuttanut Viipuriin tyttäriensä Vivin ja Ainan kanssa.

Uraa aloitteleva sisarenpoika Johan sai tukea ja opastusta Gustafilta. Eno oli Viipurin lääninlasaretin taloudenhoitaja ja toimi kenties esimerkkinä, kun Johan itsekin haki taloudenhoitajan paikkaa. Hän sai sen Seilin hospitaalista kevättalvella 1869. Virka oli vapautunut, kun edeltävä taloudenhoitaja, vapaaherra Ebehard von Knorring, oli saanut jonkinlaisen hermoromahduksen. Von Knorring palasi saarelle virasta luopumisen jälkeen, tällä kertaa vainoharhoista kärsivänä potilaana.⁹

Aurora ja Johan Fredrik Holländer, vuosi tuntematon.

PÄIVÄLEHDEN ARKISTO, PATRICIA SEPPÄLÄN KOKOELMA

Suojapaikkana Seili

Myöhemmin sukulaiset muistelivat, että juuri Viipurissa pikkuserkut Johan ja Aurora tapasivat, tutustuivat ja rakastuivat toisiinsa. Yhtä kaikki asiat etenivät niin, että pian viran saamisen jälkeen taloudenhoitaja Johan Fredrik Holländer ja demoiselle Aurora Holländer vihittiin. Hääjuhlaa vietettiin 5.6.1869 Charlottan kotona Aleksanterinkadulla.¹⁰

Muutama päivä häiden jälkeen Aurora muutti papinkirjansa Nauvon Seiliin. Äiti Charlotta ja 20-vuotias sisko Alexandra lähtivät mukaan uudelle kotisaarelle, jossa Auroraa odotti työntäyteinen arki. Suuria ansioita ei ollut tiedossa, sillä taloudenhoitaja sai tulonsa aluksi luontoisetuina.

Nimikkeestään huolimatta taloudenhoitaja ei nimittäin ollut rahakirstun vartija tai numeroiden kirjaaja, vaan ennemminkin maanviljelijä, työnjohtaja ja organisoija. Hospitaali ja sen ympäristö muodostivat oman pienen yhteisön, jonka kaikista tarpeista oli pidettävä huolta. Saarella asui noin kuudenkymmenen potilaan lisäksi suunnilleen yhtä monta muuta asukasta, ja hospitaali vaikutti tavalla tai toisella heidän kaikkien elämään. Vain pieni osa saarelaisista työskenteli potilaiden kanssa, eikä »dår-vakt» eli »hulluinvahdi» ollut kuin muutaman tittelinä. Potilaiden hoitoa tai vartiointia enemmän saaren asukkaita työllisti maanviljely, ja valtaosa heistä olikin piikoja tai renkejä.¹¹

Hospitaalin asukkaat ruokittiin pääosin Fogdebyn tilan tuotteilla, ja myös palkolliset olivat talon ruuassa. Taloudenhoitajalla olikin laajat tilukset, jotka ulottuivat Seilin ulkopuolelle. Hänen hallussaan oli peltoja lähisaarilla, muun muassa Kälдös-sä eli Keltissä. Työvoimaa tarvittiin paljon, sillä jonkun oli hoidettava niin siat, lehmät, hevoset ja lampaat kuin niityt ja viljavainiot, perunapellot ja kaalimaatkin. Lisäksi hospitaalilla oli suutari, räätäli ja kaakeliuunin tekijä. Johan Holländer sai taloudenhoitajana melko vapaat kädet asioiden järjestämiseen. Hän

uudisti tilanpitoa ja antoi esimerkiksi alaisuudessaan työskenteleville rengeille mahdollisuuden rakentaa itselleen omat mökit.¹²

Virka oli Johan Holländerin, mutta siihen liittyvä työ pariskunnalle yhteistä. Heidän aloittaessaan oli vielä tapana, että potilaiden ruoka tehtiin taloudenhoitajan talolla. Sieltä se kannettiin muutaman sadan metrin päähän hospitaalirakennukseen. Talon emännälle tämä tiesi paljon uurastusta, vaikka apuna olikin lukuisia piikoja. Hennolta näyttäneestä, kapeauumaisesta Aurorasta kasvoi työtä tekevä ja sitä johtava emäntä, joka silloin tällöin varasti itselleen jonkun hetken mielipuhuansa, lukemiseen.¹³

Charlotta ei ehtinyt pitkään seurata tyttärensä Auroran uutta elämää, sillä hän kuoli pian saarelle tultuaan. Vasta 59-vuotiaan Charlotan kuolinsyyksi merkittiin »vattsot», vesipöhö. Kirkonkirjan diagnoosi viittaa nesteen kertymiseen, mikä saattoi johtua esimerkiksi sydämen vajaatoiminnasta tai munuaissairaudesta. Kesällä 1869 Ulrika Charlotasta tuli ensimmäinen Holländer, joka haudattiin Seilin kirkkomaahan. Alexandra, jota kutsuttiin Sandraksi, jäi asumaan isosiskon ja tämän puolison luo.¹⁴

Kun Fogdebyn talossa syntyneet kaksostytöt iltapäivällä 4. 6. 1872 kastettiin, tuli Sandrasta heidän kummitätinsä. Muita kummeja olivat Johanin täti Karolina Olsoni ja hospitaalin katsantomies Isak Winberg rouvineen. Winbergit ja heidän viisi lastaan olivat Seilin pitkäaikaisia asukkaita, sillä he olivat muuttaneet saarelle jo edellisen taloudenhoitajan aikana. Katsantomiehen tehtävänä oli valvoa hospitaalin toimintaa ja saaren kahden virkamiesperheen, Holländerien ja Winbergien, seurustelu oli ikään kuin itsestään selvää.¹⁵

Johanille virka antoi mahdollisuuden auttaa sukulaisiaan. Heitä kerääntyikin saarelle joukoittain. Osa kävi vain vierailulla, kuten Johanin isosisko Sofia, jonka mielestä aika saarella kuului aina liian nopeasti. »Nyt olen tänäpäivänä ollut yhen viikon kotona joka on tuntunut niin pitkältä kuin ne seitsemän viikkoa jotka olin Seilissä sillä siellä päivät mänevät kuin tunnit», hän

kirjoitti pikkuserkulleen Sandralle. Toisille saaresta tuli pitkäaikainen koti ja Seilistä muodostuikin eräänlainen Holländerien ja Olsonien suojapaikka.

Työvoimaa tarvittiin, eikä muutama ylimääräinen ruokittava muiden joukossa kaatanut taloutta. Jonkinlainen ylöspito oli tarjolla niille, jotka tulivat Seiliin – kuka lyhyemmäksi aikaa, kuka loppuelämäkseen. Itseään leskeksi kutsuva kummitäti Karolina Olsoni muutti saarelle, kun Maissi ja Elli olivat kaksivuotiaita. Karolina ryhtyi hospitaalin emännöitsijäksi, eli hän auttoi työläässä ruuanvalmistuksessa. Tyttäret Vivi ja Aina muuttivat mukana, ja myös heistä tuli kiinteä osa sukupiiriä. Kun Vivi Olsoni meni Seilissä naimisiin raumalaisen apteekkarin Frithiof Blomqvistin kanssa, häät järjesti serkku Johan. Karolina Olsoni jäi saarelle lopullisesti, sillä hän sai vuonna 1880 viimeisen lepoaikansa Seilin puisen kirkon takaa.¹⁶

Karolinan, Vivin ja Ainan lisäksi Seiliin muutti yksi kaukaisempikin Olsoni. Myös Johanin sisar Amanda oli mennyt naimisiin Olsonin sukuun kuuluvan miehen kanssa ja asui perheineen Viipurissa. Kun Amandan miehen sisko jäi orvoksi kesän 1873 lopussa, muutti hän Seiliin. Johan tuskin piti siskonsa kälyä lähisukulaisena, mutta hän tarjosi tälle joka tapauksessa työtä. Yhteiskunnan turvaverkko oli lähes olemattoman hatara, eikä yksin pärjääminen ollut 1800-luvulla edes tavoittelemisen arvoisen ihanne. Fredrika Olsonista tuli »bryggerska», eli hän pani kotikaljaa, jota hospitaalissa tarjottiin päivittäin veripaltun, perunan, suolakalan, puuron tai keiton palanpainikkeena. Kun potilaita oli kymmeniä, kului kaljaakin kannutolkulla päivässä.¹⁷

Kaikki potilaat eivät asuneet hospitaalirakennuksessa, sillä Johan Holländer sijoitti heitä sen ulkopuolelle, ikään kuin perhehoitoon. Osa jäi Seilin saarelle esimerkiksi katsantomies Winbergin kotiin, osa lähisaarille, kuten Holländerien maatilalle Kelttiin. Rauhalliset potilaat, jotka eivät olleet vaaraksi itselleen tai muille, saivat liikkua saarella ja he myös osallistuivat työhön.

Asukkaista noin puolet oli naisia, kunnes vuonna 1889 miespotilaat siirrettiin vastavalmistuneeseen Käkisalmen turvalaitokseen Laatokan rannalle. Perheissä asuneet miehet jäivät kuitenkin sijoituspaikkoihinsa Seiliin ja lähiseuduille.¹⁸

»Parantumattomasti mielenvikaiset» olivat siis osa pienen Maissi Holländerin elämää. Missään lähteissä ei nouse esiin, että elämä mielisairaalasaarella olisi jäänyt lapsille mieleen erityisenä tai pelottavana kokemuksena. Hospitaali potilaineen nivoutui itsestään selvästi osaksi saarelaisten arkea ja Maissin ja Ellin lapsuutta. He eivät suinkaan olleet saaren ainoita lapsia, sillä Seilissä asui liuta muonamiesperheitä ja piikojen aviottomia pienokaisia. Muut seililäislapset viihtyivät myös taloudenhoitajan kodissa, vaikka talon emäntä Aurora laittoikin heidät usein juoksemaan asioita tai suorittamaan joitakin tehtäviä kesken leikkien.¹⁹

Saariston lapsuus

Holländereille syntyi kaikkiaan kahdeksan lasta. Ensimmäisen kerran Maissi ja Elli saivat seuraa kaksivuotiaina, kun pikkuveli Armas syntyi. Vuosi hänen jälkeensä tuli toinen poika, isän täyskaima Johan Fredrik, jota kutsuttiin Johniksi. Muutaman vuoden kuluttua syntynyt kolmas veli ei ehtinyt elää pitkään. Lehti-ilmoitus kertoi, miten »Herra otti kotiin pienen rakkaan Väinö Olofin» kahden kuukauden ikäisenä. Pian Aurora kuitenkin odotti taas. Vuonna 1879 hän synnytti Hiljan sekä pari vuotta tämän jälkeen Erikin, jota perheessä kutsuttiin Erkiksi. Perheen kahdeksas ja viimeinen lapsi Impi syntyi vuonna 1882, mutta hän kuoli vain hieman yli vuoden ikäisenä.²⁰ Aurora ehti siis olla raskaana ainakin seitsemän kertaa kymmenen vuoden aikana. Voi olla, että raskauksia oli enemmänkin, mutta mahdollisia keskenmenoja ei kirkonkirjoihin merkitty.

Lasten nimissä näkyi ajan henki. Väinö ja Impi olivat kansallisromanttisia nimiä, jotka saavuttivat suosiota vuosisadan lop-

pua kohden, kun yhä useampi säätyläis- ja virkamiesperhe alkoi käyttää myös suomea kielenään. Holländerien perheessä kuuluivat molemmat kielet. Nauvossa lähes kaikki puhuivat ruotsia, ja myös äidin lapsuuden Helsinki oli pääosin ruotsinkielinen kaupunki. Kaikki Auroralta säilyneet kirjeet on kirjoitettu ruotsiksi. Isä Johania hän, kuten muukin perhe, kutsui Janneksi, isän veljiä Petteriä ja Carlia puolestaan sanottiin Pekaksi ja Kalleksi.

Jannelle ruotsi oli vähintään työkieli, olihan hän valtion virkamies. Hän oli kuitenkin elänyt lapsuutensa alueella, jossa kirkonkirjat olivat täynnä Korhosia ja Pyykkösiä ja suomi vallitsevana kielenä. Maissille ja Ellille Janne kirjoitti ruotsiksi, mutta silloin kun kirjeet oli osoitettu myös nuoremmille lapsille, oli kielenä itämurteinen suomi. »Myö» ja »männään», kirjoitti isä lapsilleen. Maissi ja Elli kirjoittivat ruotsiksi toisilleen, samoin moster Sandralle. Nuoremmat sisarukset käyttivät jostain syystä pääosin suomea, tosin Hilja vaihtoi vanhemmiten kirjekieltensä ruotsiin.²¹

Saariston elämä rytmittyi vuodenkierron mukaan. Maissiin lapsuuden maisema ja luonto jättivät lähtemättömän jäljen. Keväällä peipposet lauloivat niin, että metsä raikui, ja kottaraiset säestivät niitä alakuloisella äänellään, joka tunkeutui sydämeen asti. Talvella Maissi sai istua muonamies Karlssonin pitkässä kelmassa katsomassa, kun tämä laski madekoukkuja. Heti kun meri oli jäässä, lapset riensivät luistelemaan. »Olemme luistelleet melkein joka päivä», kirjoitti 15-vuotias Maissi Sandra-tädille Turkuun. »Perjantain vastaisena yönä jäätyi Lembergin lahti, ja lauantaiaamuna pojat luistelivat siellä täyttä vauhtia ja molskahtivat veteen yksi toisensa jälkeen», hän kertoi mutta lisäsi kuitenkin jään vahvistuneen pian niin, että kaikki pystyivät nauttimaan vauhdista ilman vaaraa.²²

Vuodenajat ja sää vaikuttivat kaikkeen elämään, mutta ennen kaikkea liikkumiseen. Hospitaali oli aikanaan perustettu Seiliin sen vuoksi, että saarella potilaat olivat eristyksissä muista ihmisistä. Saaristossa on kuitenkin aina liikuttu paljon, sillä vesi oli

pitkään tärkeä kulkuväylä. Maissin lapsuudessa 1800-luvun lopulla eristyneisyys olikin jo melko suhteellista. Paljon kauempana ulkomaailmasta perhe olisi ollut jossain sisämaan tiettoimien taipaleiden tai surkeassa kunnossa olevien maanteiden takana.

Talvella hyvien jäiden aikaan hevosella ja reellä pääsi nopeasti ja vaivattomasti paikasta toiseen, avoveden aikana taas purjehdittiin ja soudettiin. Yhteydet vain paranivat, kun säännöllinen laivaliikenne Turkuun alkoi 1880-luvun alussa. Höyrylaiva *Åland* pysähtyi peräti kahdesti viikossa Seilin laituriin matkallaan Ahvenanmaalle tai sieltä takaisin. Laivan mukana kulkivat ihmiset, posti ja tavarat. Seilistä Turkuun pääsi muutamassa tunnissa, kun taas rautatiematka esimerkiksi Turun ja Helsingin välillä vei koko päivän.²³

Liikenteen näkökulmasta Holländerit asuivat pikemminkin suuren valtatievarrella kuin eristetyllä saarella. Airiston selkää kulkivat laivareitit Tukholmaan, Travemündeen, Kööpenhaminaan ja vieläkin pidemmälle, niin kauas kuin merta riitti.

Holländerien perheen kuljetuksesta vastasi muonamies Karlsson. Kesällä hän paitsi purjehti myös tervasi, maalasi ja rakens veneitä ja talvella hän huolsi reet ja vällyt. Lapset tottelivat hiljaista ja synkkyyteen taipuvaista miestä ilman vastalauseita. Maissi muisteli myöhemmin:

Meillä oli kova respekti Karlsonia kohtaan. Kun hän kääri meitä suureen lammasnahka turkkiin korvia myöden ja uskalsimme panna vastalauseen niin Karlsson sanoi vaan »rouva käski sinun panna päällesi» niin sen pani ilman muuta pikemmin kun olisi itse rouva ollut käskemässä.²⁴

Todellisessa eristyksessä saaristolaiset olivat kelirikon aikana ja todella huonolla säällä. Talvella sakeassa lumipyryssä jäällä suunnistaminen oli mahdotonta. Silloin virtapaikkojen heikkoi-

hin kohtiin saattoi vajota kokenutkin, saatikka seuduilla silloin tällöin kiertelevä venäläinen kulkukauppias, joka menetti sekä hevosensa että rekensä.

Luotettava kulkumies Karlssonkaan ei aina välttynyt vaaralta. Holländerien perhe selvisi säikähdyksillä, mutta läheltä piti -tilanteita sattui. Kerran Karlsson kyyditsi Jannea ja Auroraa kotiin Turusta ja kolmikko oli tulossa Rymättylän kautta Airiston yli, kun hevonen tippui jäihin. Isä ja Karlsson ehtivät hypätä pois, mutta äiti oli niin vankasti puettu, ettei päässyt nousemaan vaan vajosi reen mukana. Karlsson syöksyi perään ja pelasti Auroran. Pilkku-tammakin saatiin turvaan ja koko joukko meni yöksi läheiseen taloon, jossa läpimärät vaatteet vaihdettiin kuiviin. Kotona olijoiden osana oli odottaa huolissaan, kun omat perheenjäsenet tai naapurit viipyivät kalastamassa, markkinamatkalla tai muilla reissuillaan.²⁵

Saaristossa yhteisöllä olikin aivan omanlaisensa merkitys. Apu oli kaukana, joten toisiin oli luotettava – tai tartuttava itse toimeen. Seuraava tapaus Maissin nuoruudesta kuvastaa tätä käytännön asennetta. Se sattui hänen ollessaan 16- tai 17-vuotias. Erään seililäisen ringin vaimo oli synnyttänyt esikoisensa, ja ajan tavan mukaan papin piti siunata nainen ennen kuin muut saivat olla hänen kanssaan tekemisissä. Nuori äiti oli synnytyksen jälkeen heikko ja tarvitsi kipeästi apua. Lääkäreitä tai kättilöä ei ollut peninkulmien säteellä. Edes isä ja äiti Holländer eivät olleet kotona – ainoastaan Maissi ja muonamiehen leski, vanha Lundströmska. Jos perinnäistapoja olisi noudatettu pilkulleen, ulkopuoliset eivät olisi saaneet käydä tarjoamassa vuoteessa viiruvälle äidille vesitilkkaakaan.

Pappia lähdettiin noutamaan, jotta siunaus onnistuisi ja naisia päästäisiin auttamaan. Hän saapuikin, mutta niin juovuksissa, ettei kyennyt puhumaan ja tarvitsi apua pelkästään päästäkseen ylös loivaa rinnettä laivarannasta talolle. Teini-ikäinen Maissi otti ohjat käsiinsä. Hän vei papin kamariin, väänsi oven lukkoon

ja odotti, että mies nukkuisi päättään selväksi. Iltakuudelta pappi oli jo sen verran tolkuissaan, että voitiin mennä kotiin, jossa häntä niin hartaasti odotettiin. Maissi oli mukana tilaisuudessa, jossa vauva kastettiin, ja hän oli myös yksi lapsen kummeista. Tapaus jätti häneen »syvän inhon» ulkokultaisuutta kohtaan, eikä se inho lakannut koskaan. Nuori vaimo, joka oli itsekin miltei lapsi, oli tehnyt niin suuren »synnin», että oli tuonut lapsen maailmaan. Silti hän sai virua auttajien puutteessa, kunnes juoppo pappi oli hänet siunannut.

Kirkonmiehet olivat paikkakunnalla muutenkin huonossa maineessa. Lapsen kastanut kappalainen oli Maissin sanojen mukaan juoppo ja »irstailija muutenkin», ja häntä jouduttiin hakemaan jumalanpalvelukseen huonomaineisista taloista. Eräs aiempi Nauvon seurakuntaa palvelleista papeista käyttäytyi puolestaan muuten kummallisesti. Hän oli nuorena kärsinyt Seilin saarella tappion rakkaudessa, ja kerrottiin, ettei hän tämän takia enää koskaan halunnut astua saarelle jalallaan. Jumalanpalvelusta pitämään tullut pappi siirtyi siksi kirkkorannasta suoraan rekeen, ja seililäiset joutuivat vetämään hänet kirkolle kesät talvet. Myöhemmin Maissi katsoi näiden miesten käytöksen ja etenkin tuon irvokkaan kastetilaisuuden olleen alku hänen kirkolliselle vapaamielisyydelleen.²⁶

Holländerien elämä Nauvon seurapiireissä oli vilkasta. He kävivät kinkereillä, häissä ja kokouksissa. Äiti Aurora taivastelikin välillä, miten elämä oli pelkkää kalaasia kalaasin perään. Aurora käyttäytyi kuten asema yhteisössä häntä velvoitti. Hän järjesti arpajaisia köyhien kansakoululasten ja muiden hätäkärsivien hyväksi sekä auttoi vähäväkisiä naapureitaan.²⁷

Erään muonamiehen vaimo uskoutui Auroralle suuren lapsijoukkonsa ja hankalan avioliittonsa aiheuttamista huolista, ja he keskustelivat pitkään suljettujen ovien takana, kaukana uteliaiden lasten korvista. Keskustelun jälkeen sulkeutunut nainen päästi Auroran ainoana vieraana kotiinsa siivoamaan